

OSMANLILAR DEVRİNDE KIBRIS SEFERİNİN MÂNEVÎ CEPHESİ VE EBUSSUUD EFENDİ'NİN SEFERLE İLGİLİ FETVASI

Hüseyin ALGÜL*

ÖZET

Biz bu tetkikimizde İslâm Tarihinde ilk Kıbrıs Seferine değindikten sonra, Osmanlılar devrinde Kıbrıs Fethinin mânevî cephesini — Ebussuud Efendi'nin konuya yaklaşımından (fetvasından) yola çıkarak — aydınlatmaya çalışacağız.

RÉSUMÉ

Dans cette étude, nous essayons d'analyser le coté spirituel de la conquête de Chypre, à l'époque ottoman, enportant du jugement religieux (fetva) de Ebussuud Efendi sur cet évènement, après avoir fait allusion à la première bataille de Chypre dans l'histoire de l'İslam.

KIBRIS'IN ÖNEMİ

Kıbrıs adası coğrafi yeri, askeri ve ticârî önemi dolayısıyla yüz yıllarca Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında mücadele konusu olmuş, Akdeniz hakimiyeti el değiştirdikçe adanın sahipleri de değişmiş; ortaçağ başından itibaren Bizans, Araplar, Fransızlar (Haçlılar), İtalya (Venedik) ve Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Biz bu tetkikimizde, Osmanlı Devleti zamanında Kıbrıs fethinin mânevî sebebi —bilhassa Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin seferle alâkalı fetvasını inceleyerek— ortaya koymaya çalışacağız. Ancak bu noktaya hemen girmeden, daha önce Müslümanların adada kurduğu hakimiyete değinmek istiyoruz.

MÜSLÜMANLARIN KIBRIS'A İLK SEFERİ

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir ve bilhassa Hz. Ömer devirlerinde İslâm orduları Ortadoğu'nun iki süper gücü olan Sâsânî (İran) ve Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu orduları ile karşılaştılar. M. 635-643 yılları arasında İran'

* Yrd. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ın siyâsi varlığına son verildi. Aynı devirde Şam, Kudüs ve Mısır, Bizans'ın elinden alındı. Hızlı bir fütûhat neticesinde Doğu Akdeniz sahilleri bütünüyle Müslümanların kontrolüne geçti¹.

Bu esnada çok erken bir zamanda Muaviye'nin Kıbrıs'a sefer düzenlemek için Hz. Ömer'den izin istemesi dikkat çekicidir. Fakat "deniz seferlerinin gerektirdiği sanat ve tekâmül henüz gerçekleşmediği için" Hz. Ömer buna izin vermemiştir².

Daha sonra şartların imkân verdiği bir devirde yani Hz. Osman'ın halifeliği zamanında aynı zatın bu konudaki müracaatını tekrarladığını görüyoruz. Çünkü şartlarda olumlu gelişmeler olmuştu. Müslümanlar Doğu Akdeniz'de Trablusşam, güneyde İskenderiye tersanelerinden yararlanmışlar, zimmi sanatkârları ve teknik elemanları devreye koymuşlar, ele geçirdikleri eski gemileri de onararak müstakil bir İslâm donanması ortaya çıkarmayı başarmışlardı.

Hz. Osman, gönüllülerden oluşacak bir ordu ile sefere izin verince derhal hazırlıklara girişildi. Kıbrıs seferinin beklenenden fazla alaka gördüğü ve çok sayıda gönüllünün yazıldığı meydana çıktı. Hazırlanan gönüllüler ordusu arasında ashâb-ı kiramdan Ebû Zerr-i Gıfârî (r.a.), Ebu'd-Derda (r.a.), Ubade b. Samit (r.a.) ve zevcesi Ümmü Haram Bint-i Milhan (r. anhâ) gibi şahsiyetler de vardı³.

Abdullah b. Kays, hazırlanan orduya kumandan tayin edilmişti. Bu zatın İslâm tarihinde ilk amiral olduğu sanılmaktadır. Muaviye'nin de katıldığı İslâm ordusu, Trablusşam limanından; Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh kumandasındaki diğer bir ordu ise İskenderiye limanından denize açılmış, iki ordu Larnaka önlerinde birleşerek Ada'ya çıkartma yapmış, neticede İslâm ordusu kısa zamanda üstünlük sağlayarak Rumları vergiye bağlamıştı. Bu olay 28(648-649)'da cereyan etmiştir. Rumların isyanı ve antlaşmayı ihlâl üzerine 33(653)'te Müslümanlar adaya ikinci bir sefer düzenlediler. Böylece Kıbrıs Adası üzerindeki hakimiyetlerini kuvvetlendirmiş oldular.

HALA SULTAN

İslâm tarihinin teşkilâtlı bu ilk deniz seferinde şehid düşen bir hanım sahâbî vardır. Bundan dolayı bu sefer, mânevî açıdan da önem kazanmıştır. Bütün İslâm dünyasında ve halkımız arasında "HALA SULTAN" diye bilinen bu hanım sahâbînin asıl adı Ümmü Haram Bint-i Milhan'dır. Ümmü Haram (r. anhâ), Ensar'dan Ubâde b. Sâmit Hazretlerinin zevcesidir.

- 1 Bu dönem fetihleri için bk. Taberî, Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, ts., IV, 7-262; A.g.e., V, 2-85; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil Fi't-Târih, Beyrut 1355/1965, II, 384-568; A.g.e., III, 5-96.
- 2 Niçin izin verilmediğinin gerekçesi için bk. Mehmed Halid, Mufasssal Târîh-i İslâm, İstanbul 1316, I, 247.
- 3 Taberî, a.g.e., tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1387/1967, IV, 258; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 95; Aynı yazar, Usdü'l-Gâbe Fi Ma'rifeti's-Sahâbe, Kâhire 1970, VII, 317 vd; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut 1966, VII, 153; Karaçelebizâde, Abdülaziz, Ravzatü'l-Ebrâr, Mısır Bulak 1284 H., 136, 450-451; Mevlânâ Atâullah b. Fazlullah el-Hüseynî, Ravzatü'l-Ahbâb, türkçe terc. Mahmud el-Magnisavî-Benlizâde, III, 290; Diyarbekirli Said Paşa, Mir'âtü'l-İber, İstanbul 1305, VI, 165 vd; Mehmed Halid, a.g.e., I, 247.

Ümmü Haram (r. anhâ) Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib tarafından halası olur. Çünkü bu zatın annesi Medine'li Neccaroğullarından Selma adlı kadındır. Ayrıca Peygamberimizin süt teyzesi sayılır. Çünkü bu hanımın kızkardeşi Ümmü Süleym (r. anhâ) Peygamberimize süt emzirmiştir. Peygamberimizin süt annesi olma ihtimali de vardır. Çünkü Ümmü Süleym gibi onun da süt emzirmiş olması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Peygamberimizin sık sık bu hanımın evine gitmesi, yemek yiyerek istirahat etmesi de buna delâlet etmektedir.

Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi'nde naklolunduğuna göre bir gün Hz. Peygamber, Ümmü Haram'ın evine gelmiş, yemek yemiş, sonra da bir müddet uyumuştur. Bir aralık gülümseyerek uyandı. Bundan sonrasını Ümmü Haram (r. anhâ) şöyle anlatır:

— Yâ Resulellâh, seni güldüren nedir, diye sordum. O:

— Rüyamda bana ümmetimden bir kısmı şu mavi deniz üstünde — padişahların tahtlarına kuruldukları gibi — kemal-i ihtişamla gemilere binerek Allah yolunda deniz harbine gittikleri gösterildi de ona gülüyorum, buyurdu.

— Yâ Resulellâh, benim o deniz gazilerinden olmaklığım için Allah'a dua buyursanız, diye rica ettim. Rasulüllâh da dua buyurdu. Sonra başını yastığa koyarak bir müddet daha uyudu ve bir süre sonra gülümseyerek uyandı. Yine ben:

— Yâ Resulellâh, neye gülüyorsunuz, diye sordum. Resulüllâh:

— Bu defa da ümmetimden bir kısmının — Padişahların tahtlarına kuruldukları gibi — kara naklieleri üstünde debdebeli bir mevkîp halinde gazaya gittikleri gösterildi, buyurdu. Ben:

— Yâ Resulellâh, bunlar arasında da bir gazi olarak bulunmaklığıma dua buyursanız, dedim. Resulüllâh:

— Hayır, birincilerden (deniz gazilerinden) sin, diye karşıladi⁴.

Bütün kaynakların ittifakla bildirdiğine göre hakikaten Ümmü Haram (r. anhâ) kocası ile birlikte Kıbrıs seferine katılmış ve Larnaka civarında Tuzla denilen yerde binmiş olduğu kaptırdan düşmüş, başı kayaya çarparak şehîden vefat etmiş ve orada uygun bir yere defnolunmuştu⁵.

ADANIN OSMANLILAR TARAFINDAN FETHEDİLMESİ

Ada zamanla Müslümanların elinden çıkmış, önce Haçlıların sonra da Venediklilerin hakimiyetine geçmişti. Osmanlılar Kıbrıs'a sefer düzenlediklerinde ada, Venedikli'lerde idi. Ve Osmanlılarla aralarında anlaşma vardı. Ancak hacı taşıyan ve ticârî maksatla seyreden İslâm gemilerini yağmalıyorlar ve bunu kendilerinin yapmadığını iddia ederek korsanların üzerine atıyorlardı. Nihayet, içinde Mısır defterdarı-

4 Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, VIII, 339 vd.

5 Bk. 3 no'lu dipnotta geçen kaynaklar. Ayrıca bk. Hersekli Mehmed Kâmil, Metâliü'n-Nücûm, İstanbul 1307, II, 317; İbn Sa'd, Tabakât, VIII, 435; İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bâri, H. 1300 Mısır-Bulak baskısı, VI, 57 vd; Cevdet Paşa, Kısâs-ı Enbiyâ, I, (2. cüz), 623; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, Şezerâtü'z-Zehab, I, 36; M. Tevfik Tarkan, Kıbrıs, Ankara 1975, 47; Osman Turan, Selçuklular ve İslâmiyet, 129 vd; Herevî, Ziyarât, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, nr. 1095 (el yazması).

nın bulunduğu gemi de yağmalanınca Venedikli'ler suçüstü yakalanmış oldular. Böylece adaya sefer tertibi zaruri oldu.

Kâtip Çelebi'nin "Tuhfetü'l-Kibâr Fı Asfâri'l-Bihâr" adlı eserinde belirttiği gibi "Sefer lâzım gelüp Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'den istifta olundukta bu vechile fetva virdiler"⁶.

Mesele "Sâbikan bir vilâyet dâr-ı İslâm'dan olup ba'de zamânin küffâr-ı hâksâr alup medâris ve mesâcidin harap kılup âyin-i küfr ile mâlâmâl eylese, din-i İslâma ihanet ve etrâf-ı âleme evza-i kabîhalarını işâat itseler padişâh-ı dinpenah Hazretleri hamîyyet-i İslâm muktezasınca diyâr-ı mezkuri, küffâr-ı haksâr elinden alup Dâr-ı İslâma ilhak eylemeğe azîmet buyursalar sâbikan mezkur keferenin tasarruflarında olan âhir vilâyetler musâleha olundukta ellerine virilen ahidnâmede mezkur vilâyet dahil olmakla şerâfât-ı mutahhare mucibince mezkur ahidnâme nakzine azîmet buyurmalarına mani olur mu?"

Elcevap: "Mâni olmak ihtimali yoktur. Padişâh-ı İslâm eazzellâhü ensârehu, keferelerle sulh eylemek ol zaman meşru olur ki kâffe-i müslimine menfaat ola, olmayacak asla şer'î değildir. Menfaat müşahade olunup müebbet veyahut muvakkat olduktan sonra menfaatlı zamanda bozulması enfa' görülürse elbette bozmak vacip ve lâzım olur. Hazret-i Rasul Aleyhisselâm hicret-i nebeviyyenin altıncı yılından on yılına değin sulh idüp Hazret-i Ali Kerremallâhü vecheh ahidnâme yazup muâhede mukarrer kılunduktan sonra gelecek yıl bozmak enfa' görüp hicretin sekizinde üzerlerine varup Mekke-i Muazzama'yı fetih buyurmuşlar, Hazret-i Halife-i Rabbi'l-Alemîn azîmethümayunlarından Cenab-ı Risaletpenah Hazretlerinin sünnet-i şerîfelerine iktida buyurmuşlar. Ketebehü'l-Fakır Ebussuud"⁷.

Hiç şüphesiz Kıbrıs fethinin stratejik, ekonomik, ticârî ve siyâsî pek çok sebepleri vardır. Ancak biz yukarıda naklolunan fetvayı esas alarak burada mânevî sebep üzerinde duracağız. Şöyle ki:

1. Kıbrıs vaktiyle dâr-ı İslâmdan idi.
2. Adada Müslüman okulları ve camileri vardı.
3. Kâfirler bu İslâm yurdunu ele geçirerek okulları ve camileri yakıp yıkmışlar, sağlam kalanları da küfr âyinleriyle doldurmuşlar ve daha başka uygunsuzluklar yapmışlardı.
4. Şehit oluşu ile Hz. Peygamber'in bir mucizesinin tecelli ettiği Hala Sultan'ın mezarı ve kabri civarı da ihtimâl ki küffarın hakaretine maruz kalmış, bakımsızlığa terkedilmişti.
5. Mısır ve Afrika hacılarını taşıyan gemiler, şövalyelerin hücumuna uğramakta, yol emniyeti zail olmakta idi. Dolayısıyla haccin edasının şartlarından olan yol emniyetini sağlamak, ilgili İslâm devletinin üzerine düşen dîni ve millî bir vazife idi.

6 Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibâr Fı Asfâri'l-Bihâr, İstanbul 1329 R., 86-87.

7 Kâtip Çelebi, a.g.e., 86-87; İ. Hamî Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II, 388 vd.; Mufassal Osmanlı Tarihi, III, 1215-1234; H. Fikret Alasya, Kıbrıs Tarihi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977, 45; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, IV, 298-309; Hazîne-i Evrak Tetkikâtı, Kıbrıs Seferine Ait Resmî Vesikalar, Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt: V.

SONUÇ

İşte bu beş maddede belirtilen hususlar, Osmanlılar devrinde Kıbrıs fethinin mânevî cephesini teşkil etmektedir. Yani bir zamanlar İslâm ülkesi olup camileri ve mektepleri yıkılan belde tekrar alınacak, İslâm ülkesine bağlanacak, camileri ve mektepleri ihya olunacak, Hala Sultan çevresinde imâr faaliyetleri yapılacak, Mısır ve Afrika hacıları için de yol güvenliği sağlanmış olacaktı.

Bunun üzerine Osmanlı padişahı II. Selim (1566-1574) Kıbrıs seferini başlattı. Bu seferde Lala Mustafa Paşa Serdar, Piyale Paşa ise donanma kumandanı idi. Türk denizcileri büyük bir üstünlük sağladılar. Adaya çıkan Osmanlı ordusu, yaklaşık elli gün süren kuşatma neticesinde 9 Eylül 1570 tarihinde Lefkoşe'yi fethetti. Fetihden sonra ada, Beylerbeylik haline getirildi. Muzaffer Paşa, Kıbrıs Beylerbeyliğine tayin edildi. Tarsus, Alâiye ve İçel Sancakları ona bağlandı. Konya, Karaman, Niğde ve Kayseri Sancaklarından nakledilen Türkmenlerle ada iskân edildi.

Fetihden sonra Osmanlı devleti, bu seferin mânevî cephesini vurgulamak üzere yukarıda sıraladığımız hususlar üzerinde önemle durdu. Mabed ve okullar yapıldı. Larnaka civarında Tuzla'da Ümmü Haram (r. anhâ)'nın mezarı büyük bir önem kazandı, güzel bir türbe inşasıyla vakıflar tesis edildi ve önemli bir ziyaretgâh haline geldi. Burada şunu da belirtelim ki, Birinci Dünya Savaşına kadar Kıbrıs civarından geçen Osmanlı donanması Hala Sultanı top atışı ile selâmlardı.

Son olarak şunu da ifade edelim ki adanın Türkler tarafından fethini müteakip Akdeniz'de Mısır ve Afrikalı hacılar için yol emniyeti sağlanmış, hacı taşıyan gemiler güvenlik içinde seyrederek olmuşlardı.

KAYNAKLAR

- A. Cevdet Paşa, Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, I-XII cüz, Derseadet 1331.
Alasya, Halil Fikret, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977.
Danişmend, İsmail Hâmf, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I-VI, İstanbul 1971.
Diyarbakirli Said Paşa, Mir'âtü'l-İber, I-VI, İstanbul 1305.
Hazine-i Evrak Tetkikâtı, Kıbrıs Seferine Ait Resmî Vesfkalar, Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt: V.
el-Herevî, Seyyah Ali b. Ebî Bekir, el-İşârât Fî Ma'rifeti'z-Ziyârât, Bursa Eski Eserler (Haraççoğlu)-Yazma, Kitap no: 1095.
Hersekli Mehmed Kâmil, Metâliü'n-Nücûm, I-II, İstanbul 1307.
İbnü'l-Esir, el-Kâmil Fî't-Târih, I-XVI, Beyrut 1385/1965.
———, Üsdü'l-Gâbe Fî Ma'rifeti's-Sahâbe, I-VII, Kahire 1970.
İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, I-XIII, Mısır-Bulak baskısı, H. 1300.
İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, Şezerâtü'z-Zeheb, I-VIII, Beyrut ts.
İbn Sa'd, Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut ts.
İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XIV, Beyrut 1966.
Karaçelebizâde, Abdülaziz, Ravzatü'l-Ebrâr, Mısır-Bulak baskısı 1284 H.
Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, Tuhfetü'l-Kibar Fî Asfâri'l-Bihâr, İstanbul 1329 R.

- Mevlânâ Atâullah b. Fazlullâh el-Hüseynî, Ravzatü'l-Ahbâb, türkçe terc. Mahmud el-Magnisavî-Benlizâde, ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I-VIII, Beyrut 1387/1967.
- , Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, I-VIII, Beyrut ts.
- Tarkan, Prof. Dr. M. Tevfik, Kıbrıs (Genel Çizgileriyle), Ankara 1975.
- Turan, Prof. Dr. Osman, Selçuklular ve İslâmiyet, İstanbul 1971.
- Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, I-XVI, İstanbul 1977.
- ez-Zebîdî, Zeynüddin Ahmed, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, türkçe terc.ve şerh. Ahmed Naim-Kâmil Miras, I-XII, Ankara 1973.